8. Макроекономічні виробничі функції

8.1 Поняття виробничої функції

Виробничою функцією називають функцію, що устанавлює взаємозв'язок між факторами виробництва (працею та капіталом) та його результатом на певному рівні економічної діяльності (підприємство, ринок, галузь, економіка).

Нехай X – обсяг виробництва у економічній системі, що є об'єктом дослідження, K – основний капітал (інвестиції у засоби виробництва), L – витрати праці. Діяльність цієї економічної системи можна описати з допомогою виробничої функції $X = F(K,L)$, яка у загальному випадку є нелінійною.

Виробничу функцію $X = F(K,L)$ називають *неокласичною*, якщо вона є диференційовною та задовольняє наступні умови:

1) $F(0,L) = F(K,0) = 0$ – при відсутності хоча б одного з факторів виробництва (праці чи капіталу) виробництво є неможливим;

2) $\frac{\partial F}{\partial K} > 0, \frac{\partial F}{\partial L} > 0$ – зростання обсягів виробництва супроводжується зростанням витрат ресурсів;

3) $\frac{\partial^2 F}{\partial K^2} < 0, \frac{\partial^2 F}{\partial L^2} < 0$ – при збільшенні витрат ресурсів швидкість зростання виробництва сповільнюється;

4) $\lim\limits_{K\to+\infty} F(K,L) = \lim\limits_{L\to+\infty} F(K,L) = +\infty$ – при необмеженому зростанні одного з факторів виробництва обсяг виробництва необмежено зростає;

Виробничу функцію виду

$$X = A \cdot K^{\alpha_1} \cdot L^{\alpha_2} \tag{8.1}$$

називають *мультиплікативною виробничою функцією*.

Коефіцієнт A у (3.1) називають *коефіцієнтом нейтрального технічного прогресу*, $\alpha_1 > 0$ та $\alpha_2 > 0$ – *коефіцієнти еластичності відповідно за капіталом* та *за працею*.

Окремим випадком мультиплікативної виробничої функції є виробнича функція Кобба-Дугласа:

$$X = A \cdot K^{\alpha} \cdot L^{1-\alpha}. \tag{8.2}$$

8.2 Характеристики виробничої функції

Частинні похідні виробничої функції $X = F\left(K, L\right)$ за аргументами K та L називають *граничними ефективностями факторів виробництва*. Вони дорівнюють приросту обсягу виробництва на одиницю приросту відповідного фактора виробництва, капіталу (виробничих фондів) чи праці.

Частинна похідна $\frac{\partial F}{\partial K}$ – *гранична ефективність виробничих фондів* (*гранична фондовіддача*).

Частинна похідна $\frac{\partial F}{\partial L}$ – *гранична продуктивність праці*.

Для мультиплікативної виробничої функції гранична фондовіддача $\frac{\partial F}{\partial K} = A \cdot \alpha_1 \cdot K^{\alpha_1 - 1} \cdot L^{\alpha_2}$, середня фондовіддача $\frac{X}{K} = A \cdot K^{\alpha_1 - 1} L^{\alpha_2}$. Таким чином, гранична фондовіддача пропорційна середній фондовіддачі з коефіцієнтом пропорційності α_1. Аналогічно можна показати, що гранична продуктивність праці пропорційна середній продуктивності праці з коефіцієнтом пропорційності α_2. Маємо:

$$\frac{\partial X}{\partial K} = \alpha_1 \frac{X}{K}, \frac{\partial X}{\partial L} = \alpha_1 \frac{X}{L}. \tag{8.3}$$

З рівностей (3.3) випливає, що при $\alpha_1 < 1$, $\alpha_2 < 1$ граничні віддачі факторів менші, ніж середні.

При $\alpha_1 < 1$, $\alpha_2 < 1$ для мультиплікативної виробничої функції виконується третя умова неокласичної функції: $\frac{\partial^2 F}{\partial K^2} < 0, \frac{\partial^2 F}{\partial L^2} < 0$, тобто зі зростанням витрат ресурсу його гранична віддача зменшується. Можна довести, що мультиплікативна виробнича функція має й інші властивості неокласичної функції, тобто вона є неокласичною.

Розглянемо економічну інтерпретацію параметрів A, α_1 та α_2 мультиплікативної виробничої функції (3.1). Коефіцієнт $A > 0$ нейтрального технічного прогресу залежить від рівня розвитку технологій у конкретній економічній системі. Коефіцієнт α_1 еластичності виробництва за капіталом показує на скільки відсотків зріс обсяг виробництва, якщо вартість виробничих фондів зросла на 1%, коефіцієнт α_2 еластичності виробництва за працею показує на скільки відсотків зріс обсяг виробництва, якщо вартість витрат на оплату праці зросла на 1%.

Для обчислення α_1 та α_2 можна використати формулу (8.2), згідно з якою маємо:

$$\alpha_1 = \frac{\partial\left(\ln X\right)}{\partial\left(\ln K\right)\right)} = \alpha_K,\ \alpha_2 = \frac{\partial\left(\ln X\right)}{\partial\left(\ln L\right)\right)} = \alpha_L.$$

Якщо $\alpha_1 > \alpha_2$, то зростання виробництва є інтенсивним, при $\alpha_1 < \alpha_2$ спостерігається екстенсивне зростання.

Розглянемо темп зростання обсягу виробництва у період часу $t+1$ порівняно з періодом часу t:

$$\frac{X_{t+1}}{X_t} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^{\alpha_1}\left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{\alpha_2}.$$

Якщо піднести обидві частини цієї рівності до степеня $\frac{1}{\alpha_1+\alpha_2}$, то будемо мати:

$$\left(\frac{X_{t+1}}{X_t}\right)^{\frac{1}{\alpha_1+\alpha_2}} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^{\frac{\alpha_1}{\alpha_1+\alpha_2}} \cdot \left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{\frac{\alpha_2}{\alpha_1+\alpha_2}}.$$

Ввівши позначення $\alpha = \frac{\alpha_1}{\alpha_1+\alpha_2}$, $\frac{\alpha_2}{\alpha_1+\alpha_2} = 1-\alpha$, отримаємо:

$$\left(\frac{X_{t+1}}{X_t}\right)^{\frac{1}{\alpha_1+\alpha_2}} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^{\alpha} \cdot \left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{1-\alpha}. \tag{8.4}$$

У правій частині рівності (3.4) маємо зважену середню геометричну темпів зростання витрат ресурсів, де ваговими коефіцієнтами α та $1-\alpha$ є відносні коефіцієнти еластичності факторів $\frac{\alpha_1}{\alpha_1+\alpha_2}$ та $\frac{\alpha_2}{\alpha_1+\alpha_2}$.

При $\alpha_1+\alpha_2 > 1$ обсяг виробництва зростає швидше, ніж у середньому зростають фактори виробництва:

$$\frac{X_{t+1}}{X_t} > \left(\frac{X_{t+1}}{X_t}\right)^{\frac{1}{\alpha_1+\alpha_2}} = \left(\frac{K_{t+1}}{K_t}\right)^{\alpha} \cdot \left(\frac{L_{t+1}}{L_t}\right)^{1-\alpha},$$

тобто темп зростання виробництва більший, ніж середній темп зростання факторів. Отже, при $\alpha_1+\alpha_2 > 1$ виробнича функція характеризує зростаючу економічну систему.

Ізоквантою виробничої функції $X = F\left(K, L\right)$ називають лінію рівня цієї функції на координатній площині OKL. Отже, рівняння ізокванти має вигляд:

$$F\left(K, L\right) = X_0 = \text{const}.$$

Для мультиплікативної виробничої функції рівняння ізокванти має вигляд:

$$A \cdot K^{\alpha_1} \cdot L^{\alpha_2} = X_0 = \text{const}.$$

Звідси знаходимо:

$$K^{\alpha_1} = \frac{X_0}{A \cdot L^{\alpha_2}} = \frac{X_0}{A} L^{-\alpha_2} \Rightarrow K = \left(\frac{X_0}{A}\right)^{\frac{1}{\alpha_1}} L^{-\frac{\alpha_2}{\alpha_1}} = C \cdot L^{-\lambda},\ \lambda = \frac{\alpha_2}{\alpha_1}.$$

Отримали рівняння гіперболи, асимптотами якої є осі координат.

Для різних значень K та L, розташованих на одній ізокванті, обсяг виробництва є сталим, тобто тут ресурси K та L заміняють один одного.

Оскільки на ізокванті $F\left(K, L\right) = X_0 = \text{const}$, то на цій кривій маємо:

$$dF = \frac{\partial F}{\partial K} dK + \frac{\partial F}{\partial L} dL = 0. \qquad (8.5)$$

Частинні похідні $\frac{\partial F}{\partial K} > 0$, $\frac{\partial F}{\partial L} > 0$, тому у рівності (8.5) диференціали dK та dL мають різні знаки. Якщо $dL < 0$, тобто скорочуються витрати праці, то для збереження виробництва на сталому рівні потрібно, щоб витрати капіталу $dK > 0$. Зменшення витрат праці на величину $\left|dL\right|$ повинно компенсуватися збільшенням інвестицій у виробничі фонди на величину $\left|dK\right|$.

Відношення модулів диференціалів факторів виробництва називають граничною нормою заміщення одного фактора іншим:

$s_K = \frac{\left|dK\right|}{\left|dL\right|} = -\frac{dK}{dL} = \frac{\partial F / \partial L}{\partial F / \partial K}$ – гранична норма заміщення праці капіталом;

$s_L = \frac{\left|dL\right|}{\left|dK\right|} = -\frac{dL}{dK} = \frac{\partial F / \partial K}{\partial F / \partial L}$ – гранична норма заміщення капіталу працею.

При цьому $s_K \cdot s_L = 1$.

Знайдемо граничні норми заміщення для мультиплікативної виробничої функції.

$$\frac{\partial F}{\partial L} = A \cdot K^{\alpha_1} \cdot \alpha_2 \cdot L^{\alpha_2 - 1},\ \frac{\partial F}{\partial K} = A \cdot \alpha_1 \cdot K^{\alpha_1 - 1} \cdot L^{\alpha_2}.$$

Тоді $s_K = \frac{\partial F / \partial L}{\partial F / \partial K} = \frac{\alpha_2}{\alpha_1} \cdot \frac{K}{L}$, $s_L = \frac{\partial F / \partial K}{\partial F / \partial L} = \frac{\alpha_1}{\alpha_2} \cdot \frac{L}{K}$.

Лінії найбільшого зростання виробничої функції називають її *ізокліналями*. Оскільки напрям найбільшого зростання функції збігається з напрямом її градієнта, а градієнт функції є ортогональним до її ліній рівня, то ізокліналі виробничої функції є ортогональними до її ізоквант.

Градієнт виробничої функції $\operatorname{grad} X = \left(\frac{\partial F}{\partial K}, \frac{\partial F}{\partial L} \right)$, то рівняння ізокліналі у диференціальній формі можна записати у вигляді:

$$\frac{dK}{\partial F / \partial K} = \frac{dL}{\partial F / \partial L}. \tag{8.6}$$

Знайдемо ізокліналі мультиплікативної виробничої функції. Підставивши вирази для частинних похідних

$$\frac{\partial F}{\partial L} = A \cdot K^{\alpha_1} \cdot \alpha_2 \cdot L^{\alpha_2 - 1} = \alpha_2 \cdot \frac{X}{L},\ \frac{\partial F}{\partial K} = A \cdot \alpha_1 \cdot K^{\alpha_1 - 1} \cdot L^{\alpha_2} = \alpha_1 \cdot \frac{X}{K}$$

у (8.6), отримаємо диференціальне рівняння:

$$\frac{K \cdot dK}{\alpha_1} = \frac{L \cdot dL}{\alpha_2}.$$

Інтегруючи ліву частину рівняння за змінною K, а праву частину – за змінною L, отримуємо рівняння ізокліналей у вигляді:

$$\frac{K^2}{2} = \frac{\alpha_1}{\alpha_2} \cdot \frac{L^2}{2} + C \Leftrightarrow K = \sqrt{\frac{\alpha_1}{\alpha_2} L^2 + a},$$

де $a = K_0^2 - \frac{\alpha_1}{\alpha_2} L_0^2$, $\left(K_0, L_0 \right)$ – координати точки, через яку проходить ізокліналь.

При $a = 0$ рівняння ізокліналі – це рівняння прямої $K = \sqrt{\frac{\alpha_1}{\alpha_2}} \cdot L$.

Перейдемо у мультиплікативній виробничій функції до безрозмірних величин. Нехай X_0, K_0, L_0 – значення обсягу виробництва та витрат ресурсів (виробничих факторів) у базовому році. Тоді мультиплікативну виробничу функцію у відносних показниках можна записати у наступному вигляді:

$$\frac{X}{X_0} = \left(\frac{K}{K_0} \right)^{\alpha_1} \cdot \left(\frac{L}{L_0} \right)^{\alpha_2}. \tag{8.7}$$

Позначимо $\frac{X}{X_0} = \tilde{X}$, $\frac{K}{K_0} = \tilde{K}$, $\frac{L}{L_0} = \tilde{L}$. Тоді рівність (3.7) можна записати у вигляді:

$$\tilde{X} = \tilde{K}^{\alpha_1} \tilde{L}^{\alpha_2}. \tag{8.8}$$

Знайдемо ефективність економічної системи, діяльність якої описується виробничою функцією (8.8). Під *ефективністю* розуміють відношення результату до витрат, понесених на його отримання. У виробничій функції присутні два види витрат: витрати праці $\tilde{L}$ та витрати капіталу $\tilde{K}$. У відповідності з цим розрізняють два частинних показники ефективності: $\frac{\tilde{X}}{\tilde{K}}$ –

фондовіддача; $\frac{\tilde{X}}{\tilde{L}}$ *– продуктивність праці*.

Узагальненим показником економічної ефективності є зважена середня геометрична частинних показників, яку називають *коефіцієнтом економічної ефективності*:

$$E = \left(\frac{\tilde{X}}{\tilde{K}}\right)^{\alpha} \cdot \left(\frac{\tilde{X}}{\tilde{L}}\right)^{1-\alpha}, \qquad (8.9)$$

де $\alpha = \frac{\alpha_1}{\alpha_1 + \alpha_2}$, $1 - \alpha = \frac{\alpha_2}{\alpha_1 + \alpha_2}$. Вагові коефіцієнти α та $1-\alpha$ називають *відносними еластичностями*.

За допомогою коефіцієнта економічної ефективності виробничу функцію (8.8) можна записати у вигляді:

$$\tilde{X} = E \cdot \tilde{K}^{\alpha} \cdot \tilde{L}^{1-\alpha}. \qquad (8.10)$$

У (3.10) коефіцієнт E не є сталою величиною: $E = E\left(\tilde{K}, \tilde{L}\right)$.

Під *масштабом виробництва* M розуміють середню величину витрачених ресурсів:

$$M = \tilde{K}^{\alpha} \cdot \tilde{L}^{1-\alpha}. \qquad (8.11)$$

З (8.10) та (8.11) випливає, що обсяг виробництва $\tilde{X}$ дорівнює добутку коефіцієнта економічної ефективності на масштаб виробництва.

8.3 Однорідні виробничі функції.

Виробничу функцію $X = F\left(K, L\right)$ називають *однорідною виробничою функцією_степеня* γ, якщо

$$F\left(\lambda K, \lambda L\right) = \lambda^{\gamma} F\left(K, L\right). \qquad (8.12)$$

Наприклад, мультиплікативна виробнича функція є однорідною виробничою функцією степеня $\gamma = \alpha_1 + \alpha_2$, оскільки

$$F\left(\lambda K, \lambda L\right) = A\lambda^{\alpha_1} K^{\alpha_1} \lambda^{\alpha_2} L^{\alpha_2} = \lambda^{\alpha_1+\alpha_2} A K^{\alpha_1} L^{\alpha_2} = \lambda^{\alpha_1+\alpha_2} F\left(K, L\right).$$

Отримаємо вираз для граничної норми s_K заміщення праці капіталом для однорідної виробничої функції. У цьому випадку $F\left(K, L\right) = L^{\gamma} \cdot F\left(\frac{K}{L}, 1\right) = L^{\gamma} f\left(k\right)$, де $k = \frac{K}{L}$ – фондоозброєність, $f\left(k\right) = F\left(\frac{K}{L}, 1\right)$. Знайдемо частинні похідні $\frac{\partial F}{\partial L}$ та $\frac{\partial F}{\partial K}$. Враховуючи, що $k = \frac{K}{L}$, знаходимо:

$$\frac{\partial F}{\partial L} = \gamma \cdot L^{\gamma-1} f(k) - L^{\gamma} f'(k) \cdot \frac{K}{L^2} = L^{\gamma-1}\big(\gamma f(k) - k \cdot f'(k)\big),$$

$$\frac{\partial F}{\partial K} = L^{\gamma} \cdot f'(k) \cdot \frac{1}{L} = L^{\gamma-1} f'(k).$$

Отже, гранична норма заміщення праці капіталом має вигляд:

$$s_K = \frac{\partial F / \partial L}{\partial F / \partial K} = \frac{\gamma \cdot f(k)}{f'(k)} - k. \qquad (8.13)$$

Таким чином, гранична норма s_K заміщення праці капіталом є функцією лише фондоозброєності.

Для однорідних виробничих функцій вводиться поняття еластичності заміщення праці капіталом:

$$\sigma_K = \frac{dk / k}{ds_K / s_K}. \qquad (8.14)$$

Ця величина вказує, на скільки % потрібно змінити фондоозброєність, щоб досягти зміни граничної норми заміщення праці капіталом на 1%. Аналогічно вводиться поняття еластичності σ_L заміщення капіталу працею. Можна показати, що $\sigma_K = \sigma_L = \sigma$.

Покажемо, що для мультиплікативних виробничих функцій $\sigma = 1$. У цьому випадку обсяг виробництва

$$X = F(K,L) = A \cdot K^{\alpha_1} \cdot L^{\alpha_2},$$

$$\frac{\partial F}{\partial K} = \alpha_1 \frac{X}{K},\ \frac{\partial F}{\partial L} = \alpha_2 \frac{X}{L},\ s_K = \frac{\partial F / \partial L}{\partial F / \partial K} = \frac{\alpha_2}{\alpha_1} k,\ k = \frac{K}{L},\ \frac{ds_K}{dk} = \frac{\alpha_2}{\alpha_1},$$

$$\sigma_K = \frac{dk}{k} \cdot \frac{s_k}{ds_K} = \frac{\alpha_1}{\alpha_2} \cdot \frac{\alpha_2}{\alpha_1} = 1.$$

Виробничі функції, для яких еластичність заміщення є сталою ($\sigma = \text{const}$), називають CES-функціями.

Оскільки у цьому випадку $\sigma = \frac{dk / k}{ds / s} = \text{const}$, то маємо: $\frac{ds}{s} = \frac{dk}{\sigma \cdot k} \Rightarrow \ln s = \frac{1}{\sigma} \ln k + \ln C$. З останньої рівності знаходимо, що гранична норма заміщення у даному випадку має вигляд: $s = C \cdot k^{\frac{1}{\sigma}}$, де C – стала.

Підставивши отриманий вираз для s у (8.13), знайдемо вираз для CES-функції. Маємо: $C \cdot k^{\frac{1}{\sigma}} = \frac{\gamma \cdot f(k)}{f'(k)} - k$. Звідси знаходимо, що $\frac{f'(k)}{f(k)} = \frac{\gamma}{Ck^{\frac{1}{\sigma}} + k}$.

Інтегруючи обидві частини останньої рівності, отримуємо (C_1 – стала інтегрування):

$$\ln f = \frac{\gamma\sigma}{\sigma - 1}\ln\left(C_1\left(C + k^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right)\right).$$

Звідси вираз для $f(k)$ має вигляд:

$$f(k) = C_1\left(k^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + C \right)^{\frac{\gamma\sigma}{\sigma-1}}.$$

Враховуючи, що $k = \frac{K}{L}$, $f = \frac{X}{L^{\gamma}}$, знаходимо вираз для виробничої CES-функції у вигляді:

$$X = C_1\left(K^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + CL^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right)^{\frac{\gamma\sigma}{\sigma-1}}.$$

Ввівши позначення $\rho = \frac{1-\sigma}{\sigma}$, $\frac{1}{C+1} = \alpha < 1$, $C_1(C+1)^{-\frac{1}{\rho}} = A$, отримуємо вираз для CES-функції через K та L у вигляді:

$$X = F(K,L) = A\cdot\left(\alpha K^{-\rho} + (1-\alpha)L^{-\rho}\right)^{\frac{\gamma}{\rho}}. \qquad (8.15)$$

При $\gamma = 1$ та $\sigma \to 1$ CES-функція прямує до виробничої функції Кобба-Дугласа.

Крім розглянутої мультиплікативної виробничої функції у економічних дослідженнях часто зустрічаються *лінійна виробнича функція* $X = A\cdot K + B\cdot L$, а також *виробнича функція типу «витрати-випуск»* $X = \min\left\{\frac{K}{A}, \frac{L}{B}\right\}$, де A та B – відомі константи.

Увівши у мультиплікативну виробничу функцію множник $e^{\lambda t}$, де λ – темп зростання функції за рахунок інтенсивних факторів (вдосконалення технології, підвищення кваліфікації працівників тощо), отримуємо *виробничу функцію_Тінбергена*: $X = A\cdot K^{\alpha}\cdot L^{\beta}\cdot e^{\lambda t}$. При дослідженнях впливу факторів виробництва на його обсяг зустрічаються також інші типи виробничих функцій.

Використавши апарат виробничих функцій, можна оцінити ефективність виробництва та вдосконалити процес планування виробничої діяльності.